

УДК 334.734:631.115.8

Гуторов О. І., д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту організацій Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва

Рижик І. О., к. е. н., доцент кафедри інформаційних технологій, економіки та менеджменту Полтавського інституту бізнесу ПВНЗ Міжнародний науково-технічний університет імені Ю.Бугая

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ТА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ МОЛОЧНОГО НАПРЯМУ

Визначено передумови розвитку системи молочарської кооперації шляхом аналізу процесу становлення молочарської кооперації у провідних європейських країнах. Встановлено переваги та обґрунтовано перспективність розвитку обслуговуючих молочарських кооперативів для дрібних вітчизняних виробників молока. Визначено основні фактори, що стримують процес розвитку вітчизняних обслуговуючих молочарських кооперативів. Дано оцінку показників діяльності кооперативів молочного напрямку країн Європейського Союзу. Запропоновано ефективні моделі збуту молока та молокопродукції через сільськогосподарський обслуговуючий кооператив. Розроблено науково-практичні рекомендації щодо розвитку обслуговуючих молочарських кооперативів в Україні шляхом послідовної і комплексної державної підтримки їх діяльності. Запропоновано модель вітчизняної системи обслуговуючих кооперативів молочного напрямку.

Ключові слова: *кооперація, система, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив молочного напрямку, збут, молоко, молокопродукти.*

Табл. 2, рис. 3, літ. 10.

Гуторов А. И. Рижик И. А.

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ И РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОБСЛУЖИВАЮЩИХ КООПЕРАТИВОВ МОЛОЧНОГО НАПРАВЛЕНИЯ.

Определены предпосылки развития системы молочной кооперации путем анализа процесса становления молочной кооперации у ведущих европейских странах. Выявлены преимущества и обоснована перспективность развития обслуживающих молочных кооперативов для мелких отечественных производителей молока. Определены основные факторы, которые сдерживают процесс развития отечественных молочных кооперативов. Дано оценку показателей деятельности кооперативов молочногo направления стран Европейского Союза. Предложены эффективные модели реализации молока и молокопродукции через сельскохозяйственный обслуживающий кооператив. Разработаны научно-практические рекомендации по развитию обслуживающих молочных кооперативов в Украине путем последовательной и комплексной государственной поддержки их деятельности. Предложена модель отечественной системы обслуживающих кооперативов молочногo направления.

Ключевые слова: *кооперация, система, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив молочногo направления, сбыт, молоко, молокопродукты.*

Gutorov O. I., Ryzyk I. O.

FORMATION OF THE SYSTEM AND DEVELOPMENT AGRICULTURAL SERVICE DAIRY COOPERATIVES.

Preconditions of the development of the system of dairy cooperation are determined in the paper by means of analysis of the process of establishment of dairy cooperations in the leading European countries. We determine advantages and substantiate availability of the development of dairy cooperation for the economy of home, small-scale manufactures producing milk. The main factors which will restrain the process of the development of home, dairy marketing cooperations are also established in the dissertation. Peculiarities of functioning of dairy cooperations in cooperative system of the EU countries are reviewed. Effective models of sale of dairy products through agricultural service cooperatives are offered in the paper. Theoretical and practical guidelines dealing with development of dairy cooperatives in Ukraine which can be reached by means of successive and complex national assistance of their activity are worked-out. The model of national system of dairy marketing cooperative are also offered in the dissertation.

Key words: *cooperation, system, agricultural service dairy cooperative, sale, milk, dairy product.*

Постановка проблеми. Кооперативний рух, зародившись в умовах переходу від аграрно-ремісничого до індустріального суспільства, за період свого існування набув у аграрному секторі

багатьох країн світу потужної економічної сили. Багаторічний міжнародний досвід переконливо свідчить про те, що сільськогосподарські товаровиробники, які прагнуть позбутися послуг нецивілізованих приватних посередників, з метою вигідного збуту своєї сільськогосподарської продукції створюють власні економічні організації – обслуговуючі кооперативи різної спеціалізації. Так, перевагою молочарських кооперативів є те, що їхні послуги (формування укрупнених партій молока для збуту, проста і високотехнологічна його переробка) дозволяють сільськогосподарським товаровиробникам максимізувати прибутки.

Віддаючи належне важливості досвіду організації і діяльності молочарських кооперативів різних країн світу, слід зазначити, що не менше значення має і вітчизняна теорія і практика становлення та розвитку таких кооперативів. Тому тільки комплексне вивчення здобутків молочарської кооперації дозволить сьогодні, з огляду на необхідність швидкої адаптації аграрного сектору економіки України до умов СОТ, створити систему сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що як ніколи є необхідними дрібним виробникам молока – селянам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації присвячені праці класиків кооперативної думки другої половини XIX – початку XX ст., зокрема, О.М. Анциферова [1], М.В. Верещагіна [2], М.І. Туган-Барановського [3], О.В. Чаянова [4], М.Л. Хейсина [5] та ін.

Питання розвитку молочарської кооперації знаходяться у полі зору наукових інтересів багатьох учених, серед яких М.В. Аліман [6], В.В. Гончаренко [7], В.В. Зіновчук [8], А.О. Пантелеймоненко [9], В.О. Цимбал [10], Т.В. Швець [11] та ін. Їх праці мають велике значення для розвитку теорії і практики сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Проте особливості функціонування європейських молочарських кооперативів та їх систем, розробка ефективних моделей збуту молокопродукції через сільськогосподарський обслуговуючий кооператив не стали предметом глибокого вивчення та потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування й поглиблення теоретичних, методичних та організаційних засад формування системи та розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) молочного напрямку в Україні, а також розробка науково-практичних рекомендацій щодо її удосконалення і розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході огляду літератури з питань дослідження сільськогосподарської обслуговуючої кооперації молочного напрямку виявлено, що праці відомих економістів-кооператорів дають загальне уявлення про особливості молочарської кооперації, етапи її становлення у контексті кооперативного руху у аграрному секторі економіки, можливості та механізми кооперування сільськогосподарських товаровиробників в сучасній Україні, вплив державної політики на розвиток кооперативного руху, а також торкаються окремих аспектів формування кооперативної системи.

У процесі дослідження встановлено, що кооперування є засобом захисту економічних інтересів дрібних виробників молока та виділено переваги об'єднання їх у молочарські кооперативи. До прямих переваг належать скорочення кількості посередників у маркетинговому ланцюгу, співпраця з переробними підприємствами, забезпечення кооперативу потрібними ресурсами за пільговими цінами, поліпшення якості продукції, співпраця з організаціями технічної допомоги. Допоміжними перевагами є ветеринарне обслуговування і забезпечення штучного осіменіння великої рогатої худоби, забезпечення членів кооперативу матеріально-технічними засобами, необхідними для власної господарської діяльності, надання послуг з механізації.

У результаті аналізу існуючих у світовій кооперативній практиці молочарських кооперативів та їх систем виявлено особливість, що полягає у об'єднанні кооперативів переважно у тривірневу систему. Перший рівень представлений кооперативами, що були створені дрібними фермерськими господарствами. Другий рівень є продовженням сервісної інфраструктури для першого, кооперативи якого шляхом забезпечення заходів, спрямованих на покращення якості продукції господарств членів первинних кооперативів, удосконалення правил внутрішнього розпорядку сприяли організації нових і розвитку діючих кооперативів. Третій рівень, до складу якого входили центральні об'єднання – спілки захищав інтереси кооперативів членів – системи.

У результаті аналізу розвитку особистих селянських господарств, встановлено, що протягом 2011-2013 рр. відбулося зменшення їх кількості. На кінець 2013 року їх налічувалося до 4241,6 тис., що на 60,2 тис. менше, ніж у 2011 році. Обсяг виробництва молока за вказаний період збільшився на 0,7%. У 2013 році середній річний рівень виробництва молока у господарствах населення по регіонам в основному складав 200-400 тис. тон. Найвищі показники виробництва мала Вінницька область – 688,6 тис. т. Саме у Вінницькій області зосереджена найбільша кількість молочарських кооперативів – 44. Динаміка СОК протягом 2010-2014 рр. в цілому мала позитивну тенденцію. У 2014 році їх кількість становила 1017, що на 372 кооперативи більше відносно 2010 року. Тобто, незважаючи на зменшення загальної кількості особистих селянських господарств та поголів'я корів, відбувається розвиток обслуговуючих

молочарських кооперативів, оскільки вони дозволяють здійснювати протистояння переробним підприємствам у монопольному встановленні закупівельних цін, дають можливість економити на транспортних витратах, сприяють розвитку самих молокопереробних підприємств, тому що дозволяють більш ефективно контролювати якість молока, організувати його постачання на переробку великими партіями.

Аналіз діяльності СОК молочного напрямку у різних регіонах України показав, що у більшості з них дохід від реалізації продукції протягом 2010-2012 рр. має тенденцію до зростання, що свідчить про позитивну динаміку кооперування дрібних виробників молока (табл. 1).

Таблиця 1

Показники діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів молочного напрямку України

Показники	СОК «Молочний» Володимир – Волинського району Волинської області			СОК «Іванковецький світанок» Знам'янського району Кіровоградської області			СОК «Горизонт – 2009» Семенівського району Полтавської області		
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Кількість працівників, осіб	1	2	6	3	6	6	6	6	6
Річний фонд оплати праці, тис. грн	12,0	24,2	49,6	43,8	80,2	81,4	68,4	70,3	86,4
Вартість основних засобів, тис. грн	53,5	122,1	230,4	393,2	403,5	987,5	362,7	389,5	389,5
Загальні витрати, тис. грн	82,2	268,7	326,5	510,4	566,7	1011,4	210,3	264,8	292,3
Дохід від реалізації продукції, тис. грн	100	1200	2400	206,4	304,1	1867,3	90,5	98,6	101,2

Джерело: сформовано авторами на основі досліджень кооперативів.

Об'єднання дрібних виробників молока на прикладі СОК «Молочар» (кількість членів – 87), що здійснює заготівлю та реалізує 1200 л молока щодня, за рахунок вказаних переваг, дає можливість збільшити приріст доходів членів кооперативу на 306,6 тис. грн. при загальних витратах у сумі 170,5 тис. грн. (табл. 2).

Таблиця 2

**Показники діяльності СОК «Молочар»
Зіньківського району Полтавської області за 2010-2012 рр.**

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Середньодобовий обсяг заготівлі молока, л/добу	1100,0	1180,0	1200,0
Річний обсяг заготівлі молока, тонн	407	436	438
Ціна реалізації молока, грн/л	2,8	3,1	3,8
Річний дохід від продажу молока, тис. грн	1139,6	1351,6	1664,4
Поточні витрати, тис. грн	121,6	122,6	126,4
Фінансові зобов'язання за кредитом, тис. грн	37,3	37,3	37,3
Амортизація обладнання, тис. грн	6,8	6,8	6,8
Сума до виплати членам кооперативу, тис. грн	973,9	1184,9	1493,9
в т.ч. в розрахунку на 1 л молока, грн	2,4	2,7	3,4
Закупівельна ціна молока в населення, грн/л	1,9	2,2	2,7
Додаткові доходи членів кооперативу, грн./л	0,5	0,5	0,7
Річні додаткові доходи членів кооперативу, тис. грн	203,5	218	306,6

Джерело: розраховано авторами на основі первинної звітності кооперативу.

У ході дослідження проблем розвитку вітчизняних обслуговуючих молочарських кооперативів встановлено основні фактори, що стримують їх розвиток (рис. 1).

На основі узагальнення наявного фактичного матеріалу встановлено чинники, що забезпечують функціонування та активний розвиток збутової діяльності молочарського кооперативу. Основними серед яких є: висока якість продукції, що відповідає європейським стандартам; тісна співпраця із дорадчими

службами може бути дуже цінною для покращення якості продукції та обсягу збуту; широкий асортиментний ряд стерилізованого молока за жирністю; здійснення продуманої рекламної політики; наявність в організаційній структурі кваліфікованої служби маркетингу (або що найменше відповідального працівника); постійна робота щодо освоєння місцевого ринку (наприклад, постачання молока в школи за погодженням з адміністрацією міст і районів в області); гнучка цінова політика, що включає диференційовану систему знижок та умов оплати для різних категорій споживачів.

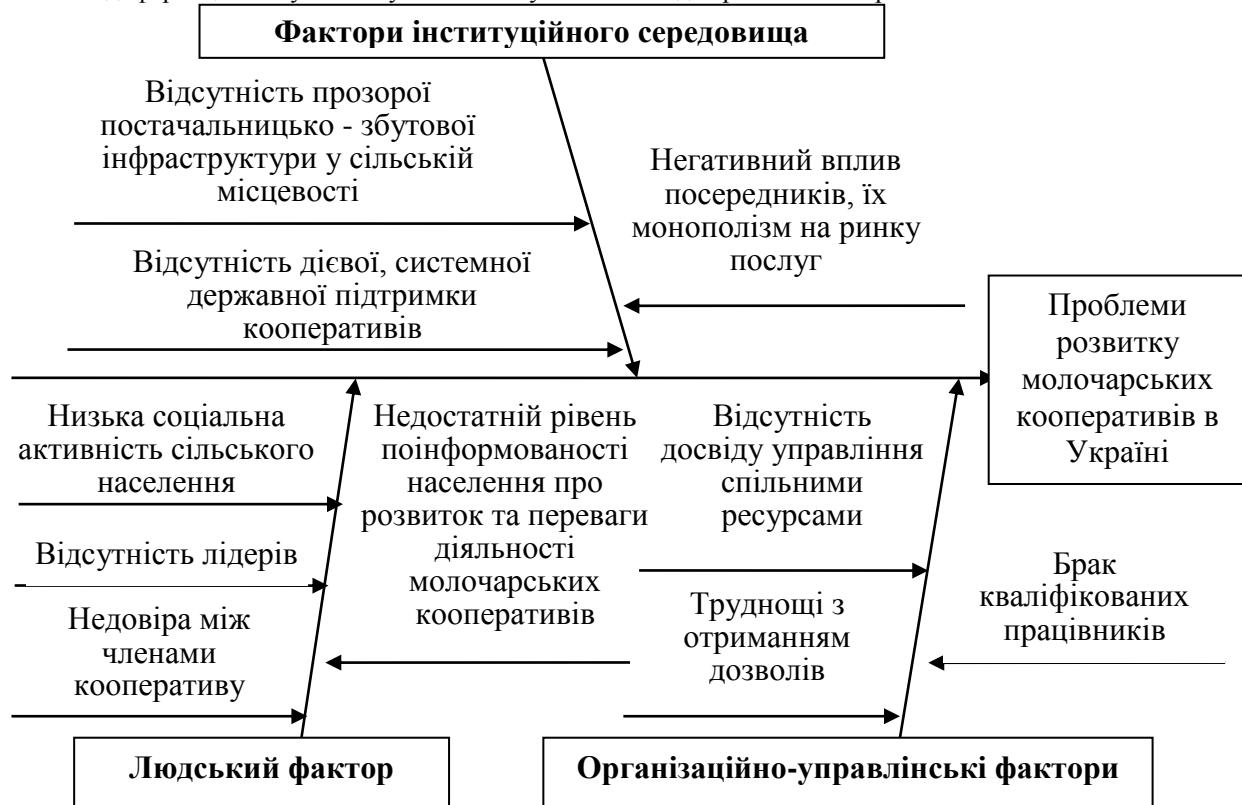

Рис. 1. Причинно-наслідкова діаграма факторів, що стримують розвиток обслуговуючих молочарських кооперативів в Україні

Джерело: сформовано авторами.

На основі використання досвіду країн Європейського Союзу для підвищення ефективності діяльності обслуговуючих кооперативів молочного напрямку запропоновано застосовувати модель диверсифікації збуту молокопродукції, у якій молочарський кооператив має власну матеріально-технічну базу, здійснює переробку, реалізує молочну продукцію та має розширену клієнтську базу (рис. 2).

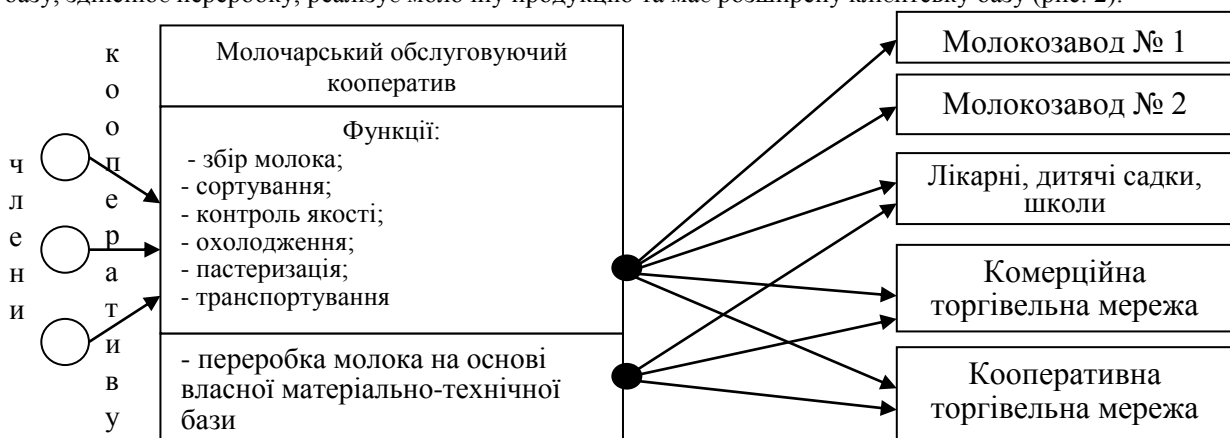

Рис. 2. Модель диверсифікації збутової діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу молочного напрямку

Джерело: сформовано авторами.

З метою розширення можливостей щодо вирішення таких проблем у галузі сільського господарства, як збереження сільських територій, підвищення продовольчої безпеки та ефективності економіки в цілому, запропоновано можливу модель співпраці системи сільськогосподарської кооперації з державними (Міністерство аграрної політики та продовольства України, центр підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, єдина система інформаційного забезпечення АПК, науково-дослідні установи та навчальні заклади, контролюючі органи) та недержавними організаціями (дорадчі служби, банки, оптові ринки продовольчих товарів, система споживчої кооперації, кредитна кооперація, лізингові та страхові компанії, міжнародні організації, що реалізують проекти технічної допомоги).

Для активізації динамічного розвитку обслуговуючих молочарських кооперативів, запропоновано авторську модель їх державної підтримки, у якій органи місцевого самоврядування будуть допоміжною ланкою у процесі взаємозв'язку держави з кооперативами. При цьому функціями органів місцевого самоврядування мають стати: моніторинг використання бюджетних засобів, спрямованих на реалізацію проектів; діагностика функціонування створених кооперативів; розповсюдження найкращого досвіду діяльності зарубіжних молочарських кооперативів у місцевих засобах масової інформації.

Дослідження показали, що більшість зарубіжних проектів фінансової та технічної допомоги вітчизняним молочарським кооперативам мають одноразовий характер. Дана тенденція має прояв у тому, що після закінчення терміну їх реалізації, ініціаторами проектів не здійснюється оцінка ефективності впроваджених заходів. Зважаючи на той факт, що бажаний вплив проекту не відчувається при його завершенні, а може проявлятися тільки через кілька років, запропоновано введення в процес надання допомоги постпроектного етапу, що матиме націленість на визначення ефективності від запланованих та реалізованих заходів.

Для підвищення ефективності та результативності діяльності молочарських кооперативів обґрунтовано доцільність формування і розвитку ними багаторівневої системи, що дозволить дрібним сільськогосподарським товаровиробникам вирішити проблеми постачання матеріально-технічних ресурсів, удосконалити процес збуту продукції, а також залучити фінансові ресурси для обслуговування інших потреб.

Нині в Україні відбувається формування системи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, в основному за участю особистих селянських і фермерських господарств, що об'єднуються у кооперативи, здійснюють збут продукції на невеликих територіях у межах одного села, чи району. Такі сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи утворюють місцевий рівень системи сільськогосподарської кооперації. Створення регіональних кооперативів, за рахунок спільного використання доступних ресурсів, дозволить підвищити ефективність діяльності кооперативів місцевого рівня, забезпечити додаткові консультаційні, юридичні, логістичні та аудиторські послуги. Кооперативи другого рівня можуть взаємодіяти та об'єднувати свої сили не тільки з іншими кооперативами, але й з державними установами, банками, навчальними закладами та іншими організаціями, що забезпечують їх підтримку (рис. 3).

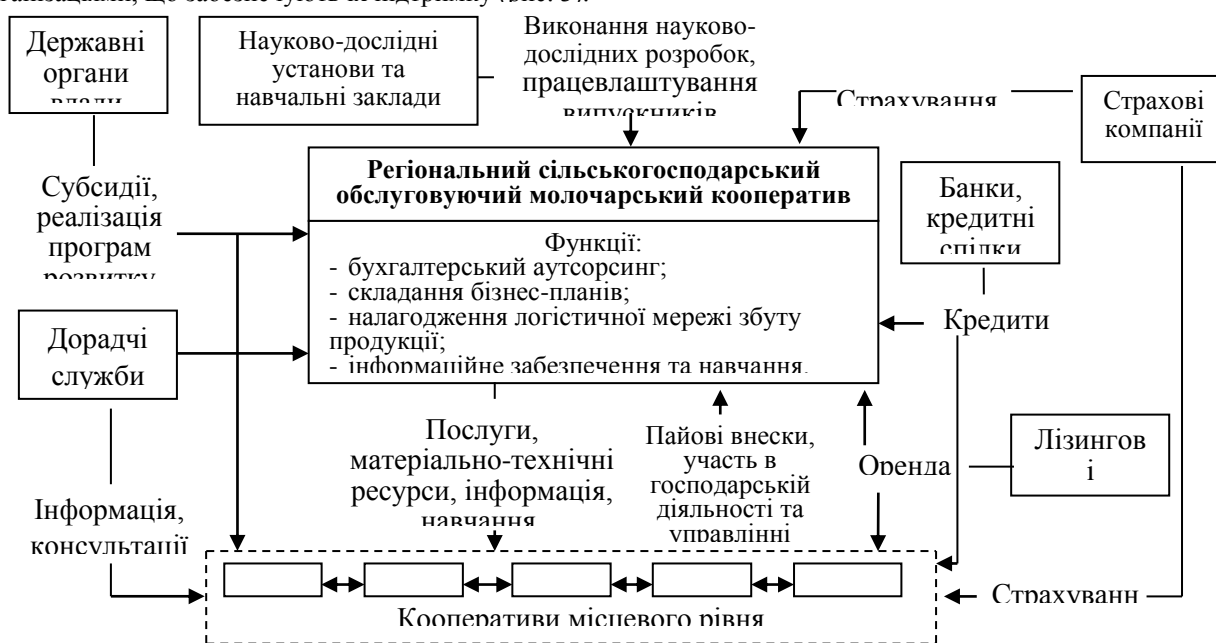

Рис. 3. Механізм взаємодії регіонального сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу молочного напрямку з іншими організаціями

Джерело: сформовано автором.

Для підвищення ефективності діяльності СОК запропоновано модель державної підтримки молочарських кооперативів яка забезпечує можливість їх динамічного розвитку, у якій органи місцевого самоврядування будуть допоміжною ланкою у процесі взаємозв'язку держави з молочарськими кооперативами. Головною функцією органів місцевого самоврядування за цією моделлю стане моніторинг ефективності впровадження проектів підтримки молочарських кооперативів. Повернення державних коштів має бути передбачено і щодо кооперативів, діяльність яких не відповідає кооперативним принципам. Дотримання зазначених умов, при реалізації програм державної підтримки дозволить забезпечити розвиток членської бази та не допустити формування псевдокооперативів, що дискредитують ідею обслуговуючої кооперації серед населення України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Анциферов А.Н. Кооперация в сельском хозяйстве Германии и Франции / А.Н. Анциферов. – 2 - изд-е. – Воронеж, 1909. – 550 с.
2. Верещагин Н.В. О сыроделии и сыроваренных ассоциациях в Швейцарии. По собственным наблюдениям автора // Н.В. Верещагин. – Труды ИВЭО. – 1865, Т. 4. С. 25-43; 1866. – Т. 2. – С. 479-504.
3. Туган-Барановский М.И. Определение и классификация кооперативов / М.И. Туган-Барановский. // Вестник кооперации. – 1911. – №2. – С. 3-15.
4. Чайнов А.В. Краткий курс кооперации / А.В. Чайнов. – Москва. – Изд. «Книжная палата», 1925. – 77 с.
5. Хейсин М.Л. Развитие кооперативного движения потребителей в России / М.Л. Хейсин. // Вестник кооперации. – 1912. – Книга пятая. – С. 55-67.
6. Аліман М.В. Піонер молочарської кооперації Микола Верещагін / М.В. Аліман. // Вісті ЦССТУ. – №4 2. – 2007. – С. 3-4.
7. Гончаренко В.В. Кредитна кооперація: Форми економічної самопомогі сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика) / В.В. Гончаренко. – К. : Глобус, 1998. – 330 с.
8. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В.В. Зіновчук – Друге видання, доповнене і перероблене. – К.: Логос, 2001. – 380 с.
9. Пантелеймоненко А.О. Обслуговуючий кооператив як засіб досягнення балансу інтересів осіб з різними економічними проблемами / А.О. Пантелеймоненко. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.academia.edu/4096352/>
10. Цимбал В.О. Становлення і розвиток обслуговуючої кооперації на селі / В.О. Цимбал. // Фермер України. – № 11-12. – 2009. – С. 6-8. 11. Швець Т.В. Особливості формування кадрового потенціалу в молочарських кооперативах / Т.В. Швець, В.М. Микитюк, А.Д. Яцкова. // Вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2011. – № 5(50). – С. 132-135.